

Kamecka-Skrajna, Mirosława

"Aleksandra z Książąt Czartoryskich Ogińska", Urszula Głowacka-Maksymiuk, Siedlce 2003 : [recenzja]

Szkice Podlaskie 11, 219-222

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Urszula Głowacka - Maksymiuk, *Aleksandra z Księżąt Czartoryskich Ogińska*, Fundacja Sigillum, Siedlce 2003, s. 215

O Aleksandrze Ogińskiej - wywodzącej się z rodu księżąt Czartoryskich, żonie podkanclerzego litewskiego Michała Antoniego Sapiehy, później zaś, po jego śmierci, żonie hetmana wielkiego litewskiego Michała Kazimierza Ogińskiego - nie powstała dotąd jeszcze żadna monografia. Co prawda Danuta Michalec napisała pracę zatytułowaną „Aleksandra Ogińska i jej czasy”¹, jednak biografia księżnej Czartoryskiej zajmuje w niej tylko pierwszy, zresztą bardzo krótki, bo liczący zaledwie 20 stron rozdział. Książka D. Michalec miała za zadanie zaprezentować przede wszystkim katalog wystawy, zorganizowanej w Muzeum Okręgowym w Siedlcach, a także obiekty związane z Aleksandrą Ogińską. Jeśli chodzi o pracę pani Urszuli Głowackiej - Maksymiuk to jest ona próbą, pierwszej, pełnej biografii przedstawiającej sylwetkę księżnej Czartoryskiej - córki kanclerza litewskiego Michała Fryderyka i Eleonory Moniki z Waldsteinów. Księżna Aleksandra jest postacią niezwykle ważną w XVIII - wiecznych dziejach Siedlec, ale także kobietą, dzięki której kultura okresu oświecenia w Rzeczypospolitej niezwykle dużo zyskała. Jest jedną z ważniejszych dam epoki, które w swoich salonach gromadziły najznamienitszych poetów, polityków, dostojników państwowych, a nawet koronowane głowy. Monografia dotycząca księżnej Ogińskiej powinna była już dawno powstać, dlatego praca U. Głowackiej-Maksymiuk jest tak niezwykle ważną, szczególnie zaś dla dziejów miasta Siedlce.

Monografia ma układ chronologiczny - składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy zatytułowany jest: Ród, rodzina, dorastanie; rozdział drugi: Pani podkanclerzyna Sapieżyna; rozdział trzeci: Pani hetmanowa Ogińska i ostatni, czwarty rozdział: Pani na Siedlcach.

W rozdziale pierwszym autorka opisuje dziecińne lata księżnej Aleksandry od momentu urodzin (1730 r.), do osiemnastego roku życia. Autorka przedstawia rodziców, rodzeństwo, a także najbliższą rodzinę, koligacje Czartoryskich. W wielkim skrócie scharakteryzowano historię rodu wywodzącego się z rodu Giedymina jako potomków wielkiego księcia litewskiego Olgierda, a także związane z nią ciekawostki. Swoją uwagę autorka skupia na rozległych dobrach jakie posiadali Czartoryscy, a w szczególności na Wołczyń - rodzinnej rezydencji - a także bardzo dokładnie opisuje historię związaną z posiadłością siedlecką, jeszcze na długo nim przeszła ona w bezpośrednie władanie rodziców księżnej Aleksandry, a później jej samej. Zarówno Wołczyn, jak i posiadłość w Siedlcach, autorka przedstawia najdokładniej, ponieważ to tam właśnie mała „Olelka” spędza swoje dziecińne lata. Zresztą czas dziecińnych zabaw u dziadków Izabeli i Kazimierza Czartoryskich w Siedlcach, pozostanie na zawsze we wspomnieniach księżnej Aleksandry. Urszula Głowacka-Maksymiuk dużo uwagi poświęca także

¹ D. Michalec, *Aleksandra Ogińska i jej czasy*, Siedlce 1999.

samym Siedlcom, rozwojowi miasta. Szczególnie dokładnie został on przedstawiony od roku 1741, to jest od momentu odziedziczenia posiadłości przez Michała Fryderyka Czartoryskiego - ojca Aleksandry - po śmierci księcia Kazimierza Czartoryskiego. Poza tym autorka prezentuje sytuację w Rzeczypospolitej w ostatnich latach panowania Augusta II Sasa, a także po jego śmierci, to jest: walkę o tron, wolną elekcję i ostateczny wybór na króla Wettina - Augusta III Sasa. Przedstawia także - oczywiście bardzo ogólnie - stosunki panujące w tym czasie w kraju, zależności i układy polityczne, znaczenie poszczególnych stronnictw - z „familiją” Czartoryskich na czele.

Okres pierwszego małżeństwa księżnej Aleksandry z wojewodą podlaskim Michałem Antonim Sapiehą - później (od 1752 r.) podkanclerzym litewskim - jest opisany w rozdziale drugim monografii. Autorka na początku rozdziału przybliży postać pana Michała, a także dostarcza informacji dotyczących jego rodu i najbliższej rodziny. Przedstawiony przez autorkę okres charakteryzuje się częstymi podróżami pani podkanclerzyny między Bychowem, Nieświeżem, Dereczynem, Wilnem, Warszawą i Siedlcami. Główną rezydencją państwa Sapiehów był Słonim, w którym księżna Aleksandra przyjmowała licznych gości, już wtedy lubiąc liczne towarzystwo. Urszula Głowacka-Maksymiuk szczególnie dużo miejsca poświęciła pasji kolekcjonerskiej jaką oboje małżonkowie posiadali wzbogacając swoją słonimską bibliotekę w różnego rodzaju literaturę. Okres małżeństwa Aleksandry z Michałem Antonim Sapiehą autorka pracy uważa za jeden z najlepszych w jej życiu, przede wszystkim ze względu na wzajemne zrozumienie, a także podobne zainteresowania małżonków. Jednak niebawem owa sielanka dobiegła końca. Pogrzeb podkanclerzego litewskiego ma miejsce 5 listopada 1760 roku. Autorka monografii poświęca dużo miejsca opisowi całej ceremonii pogrzebowej z uwagi na jej bogatą oprawę, przedstawia także postanowienia testamentu. Zakończenie rozdziału to okres pobytu księżnej Aleksandry w Warszawie obfitujący w liczne spotkania towarzyskie. W stolicy księżna Aleksandra poznała księcia Józefa Paulina Sanguszkę, który zakochał się w niej bez pamięci. Oboje snuli plany małżeńskie, ale stanowczo przeciwstawił się im ojciec Aleksandry - Michał Fryderyk, który postanowił im przeciwdziałać poprzez zmuszenie córki do małżeństwa z innym, wybranym przez siebie kandydatem - Michałem Kazimierzem Ogińskim.

Trzeci rozdział monografii nosi tytuł „Pani Hetmanowa Ogińska”, a cezurami są dwa bardzo ważne wydarzenia z życia księżnej Aleksandry. Pierwszym z nich jest jej drugi ślub, tym razem z Michałem Kazimierzem Ogińskim - rozpoczyna on rozdział - zaś drugim wydarzeniem, kończącym tę część pracy jest śmierć ojca Aleksandry - księcia Michała Fryderyka Czartoryskiego. Na początku rozdziału autorka przedstawia osobę pana Michała, dostarcza także informacji na temat rodziny Ogińskich. W dalszej części, Urszula Głowacka - Maksymiuk wspomina o pobycie obojga małżonków w Petersburgu u carycy Katarzyny II, gdzie po śmierci Augusta III Michał Kazimierz liczył - nie zdając sobie sprawy, że nie ma większych szans na uzyskanie takiego zaszczytu - na poparcie carycy w jego staraniach

o tron polski. Autorka pokrótce przedstawia sytuację w kraju, to jest walkę o koronę polską po śmierci Augusta III. Dużo uwagi autorka poświęca samej ceremonii koronowania na króla Rzeczypospolitej Stanisława Augusta Poniatowskiego. Księżna Aleksandra, jako jego cioteczna siostra od początku panowania Poniatowskiego pracowała nad zjednywaniem królowi zwolenników. Wyrazem tego są liczne listy księżnej Aleksandry do Stanisława Augusta, które przytacza autorka pracy. Udział Michała Kazimierza Ogińskiego w konfederacji barskiej - już jako hetmana wielkiego litewskiego - postawił księżną w trudnej sytuacji zarówno w stosunku do króla, jak i ojca. Michał Kazimierz za udział w konfederacji zapłacił konfiskatą swych dóbr na Litwie, ale sama księżna Aleksandra utrzymała znaczną część majątku - oczywiście nie bez znaczenia są tu romanse księżnej. Urszula Głowacka - Maksymiuk pisze o jednym z najgłośniejszych romansów pani hetmanowej Ogińskiej z dowódcą wojsk rosyjskich w Polsce (1771 - 1772) generałem Aleksandrem Bibikowem. W tym czasie mąż księżnej Aleksandry przebywał na emigracji we Francji, ale na wieść o zamiarze odebrania mu buławy hetmańskiej powrócił do kraju. Małżonka wita go bardzo serdecznie i oboje przenoszą się do Słonimia. Tam też tworzą prawdziwe centrum kulturalne o którym wiele pisze U. Głowacka - Maksymiuk. Zakończenie rozdziału autorka poświęca osobie księcia Michała Fryderyka Czartoryskiego, kanclerza wielkiego litewskiego, który w sierpniu 1775 roku zmarł. Śmierć ojca spowodowała przeniesienie się księżnej Aleksandry wraz ze swoim dworem do Siedlec.

Ostatni, czwarty rozdział monografii zatytułowany „Pani na Siedlcach” jest najobszerniejszym ze wszystkich zawartych w pracy. Moim zdaniem, jest on także najciekawszym szczególnie dla tych czytelników, którzy tak jak ja, są Siedlczanami. Obejmuje on okres życia księżnej Aleksandry od jesieni 1775 roku, kiedy to przybywa ona ze swoim dworem do Siedlec, aż do jej śmierci w 1798 roku. Autorka dużo miejsca poświęca w tej części pracy historii miasta, które księżna Ogińska wybrała na swoją rezydencję, powodując w ten sposób jego niezwykle szybki rozwój. Urszula Głowacka - Maksymiuk dokładnie opisuje wszystkie dokonania hetmanowej Ogińskiej w zakresie prac budowlano - remontowych. Prezentuje także jej działania w dziedzinie kultury, inicjatywy związane z powiększaniem księgozbioru, założeniem własnego teatru, a także powstaniem wspaniałego parku². W roku 1783 odwiedza miasto król Stanisław August Poniatowski, z którym Aleksandra Ogińska utrzymuje stały kontakt, stąd też licznie cytowana przez autorkę korespondencja króla z księżną. Urszula Głowacka - Maksymiuk bardzo dokładnie prezentuje cały przebieg królewskiej wizyty, ponadto wzbogaca tę część swojej pracy we fragmenty wierszowanych tekstów, które zostały napisane specjalnie na wizytę królewską i tworzyły lite-

² Duża część informacji dotyczących Siedlec w czasie gdy rezydowała w nich księżna Ogińska zawarta jest w pracy *Siedlce 1448 – 1995*, red. E. Kospath – Pawłowski, Siedlce 1996, w ostatniej części rozdziału drugiego zatytułowanego *Rezydencja magnacka (1721-1795)* opracowanym przez Marka Plewczyńskiego.

racko - teatralny program imprezy³. W końcowej części rozdziału autorka przedstawia dalsze losy posiadłości księżnej Ogińskiej już po jej śmierci, a także dokonuje oceny osoby księżnej Aleksandry i wkładu jaki wniosła w rozbudowę Siedlec. Urszula Głowacka - Maksymiuk porusza w swojej pracy bardzo ważny, moim zdaniem, problem, a mianowicie braku należytej pamięci o księżnej Aleksandrze, która nie ma w mieście swojego pomnika, a nawet ulicy noszącej jej imię. Zasługi księżnej Ogińskiej - co wielokrotnie podkreśla w swej pracy U. Głowacka - Maksymiuk - są nie do przecenienia. To właśnie rozwój miasta, jaki nastąpił dzięki jej mecenatowi, uczynił z Siedlec bardzo ważny ośrodek administracyjny i kulturalny całego regionu.

Praca Urszuli Głowackiej-Maksymiuk zawiera w pięć aneksów, z których pierwszy stanowi potwierdzenie przywilejów danych przez króla Zygmunta Augusta siedleckim mieszczanom, jednak z uwagi na to, że dokumenty owe spłonęły w pożarze, król August III dokonał ich potwierdzenia. Drugi aneks, to akt sprzedaży jednego z siedleckich sklepów dokonany przez Aleksandrę Ogińską. Aneks trzeci stanowią dyspozycje wydane przez Aleksandrę Pisarzowi Fabrycznemu na czas jej nieobecności w Siedlcach. Kontrakt na prowadzenie „kafenhauzu” zawarty między hetmanową Ogińską i Józefem Orłowskim to aneks czwarty. Ostatni, piąty aneks, to list księżnej Aleksandry do króla Stanisława Augusta Poniatowskiego.

Monografia jest wzbogacona ponadto w liczne ilustracje, a także w słowniczek genealogiczny krewnych Aleksandry Ogińskiej, co jest dużym atutem pracy. Na końcu znajduje się wykaz ważniejszych źródeł i opracowań. Należy także zwrócić uwagę na znakomite przygotowanie edytorskie publikacji.

Monografia Urszuli Głowackiej-Maksymiuk jest dobrze skonstruowaną i ciekawie napisaną biografią. Trzeba jednak zauważyć, że posiada poważny minus jakim jest brak przypisów, czyniąc w ten sposób z pracy naukowej, popularno-naukową. Moją uwagę zwrócił ponadto brak wstępu i niesłychanie krótkie zakończenie, co także wpływa niekorzystnie na ogólny obraz pracy. Jednak zasygnalizowane uwagi nie zmieniają faktu, że książka ta jest bardzo pożyteczną, bowiem jest pierwszą biografią księżnej Aleksandry i pozostaje mieć tylko nadzieję, że w przyszłości powstanie typowo naukowe opracowanie biografii hetmanowej Ogińskiej.

Mirosława Kamecka-Skrajna
Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach

³ Cały przebieg wizyty wraz z literacko – teatralnym programem imprezy jest zawarty w pracy D. Michalec, *Aleksandra Ogińska i jej czasy*, Siedlce 1999, s. 97-154, a został opisany przez Janinę Gardzińską i Urszulę Głowacką-Maksymiuk w trzecim rozdziale pracy zatytułowanym *Przyjęcie Najjaśniejszego Pana...*